

KÖZPONTI
STATISZTIKAI
HIVATAL

Azonosságok és különbségek a magyarországi népszámlálások történetében (1870–2022)

Lakatos Miklós

ny. szakmai főtanácsadó, Központi Statisztikai Hivatal

drlakatosmiklos@gmail.com

61. Közgazdász vándorgyűlés – Eger, 2023. szeptember. 21.

1. Történelmi háttér

Előzmények: II. József-féle népszámlálás (1784–1785), Bach-korszak népszámlálásai (1850, 1857)

1870–1910-es évek népszámlálásai: „Boldog békeidők”, 1867 után kialakított politikai keretek, beinduló gazdasági fejlődés, új közjogi alapokon nyugvó adminisztráció kiépülése, a polgári állam kialakulása, fejlődése.

1920. évi népszámlálás: Trianoni békediktátum hatása, I. világháború utáni gazdasági válság, az új még nem véglegesen kialakított országhatáron belül végrehajtott összeírás.

1930. évi népszámlálás: Konszolidált körülmények között, de a nagy gazdasági válság közepette végrehajtott összeírás.

1. Történelmi háttér (2.)

1941. évi népszámlálás: Háborús körülmények, területi visszacsatolás, visszacsatolt részeken eltérő időpontú összeírás.

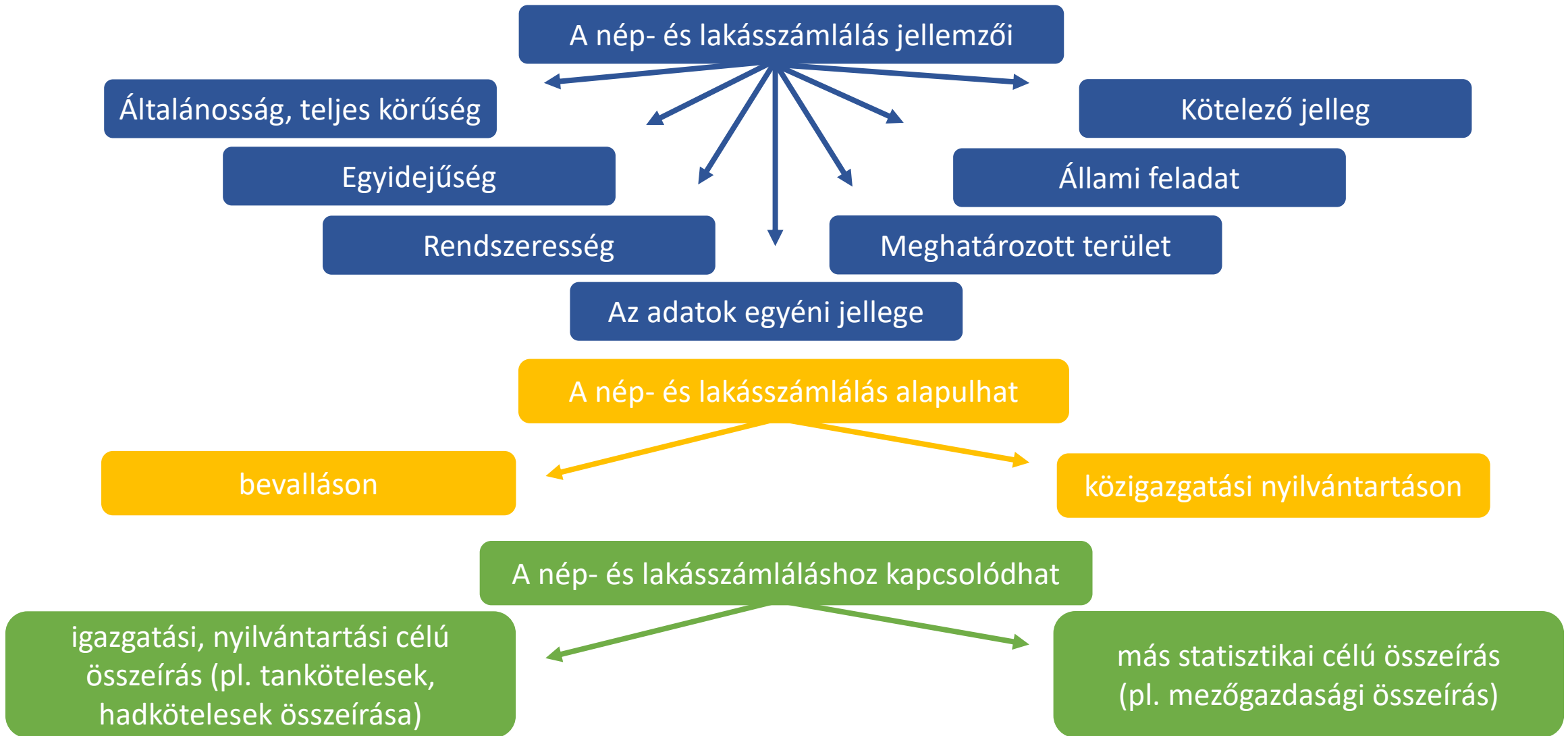
1949. évi népszámlálás: Két évvel korábbi időpont, háborús veszteségek, lakosságcserék, államosítások, pártállam kiépülése.

1960–1980-as évek népszámlálásai: Konzolidált körülmények, központi és területi szakapparátus stabilizálódása, együttműködése.

1990. évi népszámlálás: Nehéz gazdasági helyzet, változó politikai, gazdasági, társadalmi környezet.

2001–2022-es évek népszámlálásai: Rendszerváltozás hatása, kiépülő és konszolidálódó piacgazdasági és változó technológiai, jogi környezet.

2. Főbb kritériumok

3. A népszámlálások alapelvei

1. Eszmei időpont (egyidejűség)

A népszámlálás eszmei időpontja az az időpillanat, amelyre az adatok vonatkoznak.

- 1870-ben január 1-jén 0 óra,
- 1880., 1890., 1900., 1910., 1920. és 1930. években december 31-én éjfél,
- 1941-ben január 31-én éjfél,
- 1949-ben, 1960-ban, 1970-ben, 1980-ban és 1990-ben január 1-jén 0 óra
- 2001-ben február 1-jén 0 óra,
- 2011-ben október 1-jén 0 óra,
- 2022-ben október 1-jén 0 óra volt.

3. A népszámlálások alapelvei (2.)

A népszámlálás végrehajtásának ideje:

- 1870–1930, 1960: 10 nap
- 1941, 1949: 15 nap
- 1970, 1980: 14 nap
- 1990: 30 nap
- 2001: 28 nap
- 2011: 39 nap
- 2022: 51 nap
- 1920-ban póttösszeírás: 1921. 11. 20–29 (10 nap)
1941-ben póttösszeírás: 1941. 10. 10–25 (15 nap)

3. A népszámlálások alapelvei (3.)

I. Állami feladat, törvényi szintű szabályozással (kivéve 1949: kormányrendelet, 1960–1990: törvényerejű rendelet)

A népszámlálást elrendelő jogszabály tartalmának fő jellegzetességei:

- Eszmei időpont megjelölése (NSZ törvényben 1870–2022)
- Egyidejű lakásösszeírás elrendelése (NSZ törvényben 1870–2022)
- Népszámlálás végrehajtásának időtartama (NSZ törvényben 1880–1960, 2001-2022; NSZ végrehajtási rendeletben, közleményben 1870, 1970–1990)

3. A népszámlálások alapelvei (4.)

I. Állami feladat, törvényi szintű szabályozással (kivéve 1949: kormányrendelet, 1960–1990: törvényerejű rendelet) (folytatás)

A népszámlálást elrendelő jogszabály tartalmának fő jellegzetességei (folytatás):

- Kötelezettség a valós adatok szolgáltatására (NSZ törvényben 1870–1890, 1960–2022; Statisztikai törvényre utalva 1900–1949)
- Összeírás körének meghatározása (NSZ törvényben 1990–2022; NSZ végrehajtási rendeletben, közleményben 1870–1980)
- Az adatok statisztikai célra használhatók (NSZ törvényben 1960–2022; Statisztikai törvényre utalva 1900–1930(1941, 1949); NSZ végrehajtási rendeletben, közleményben 1870–1890, 1941, 1949).

3. A népszámlálások alapelvei (5.)

1. Az adatszolgáltatás kötelező

- A valóságnak megfelelő adatokat kellett szolgáltatni.
- Az adatszolgáltatás megtagadása és a valóságnak nem megfelelő adatszolgáltatás, különböző mértékű szankciókat vont maga után
- Az adatszolgáltatás bevalláson alapult, hatósági okmányokat nem kellett bemutatni (volt néhány kivétel például 1910-ben a választójogi reformmal kapcsolatban)
- 2001–2011 évi népszámlálásoknál bizalomerősítőként a kérdőívre nem kellett az adatszolgáltató nevét felírni.
- 2001–2022. évi népszámlálásoknál az ún. érzékeny kérdésekre önként lehetett válaszolni (anyanyelv, nemzetiség, vallás, egészségi állapot)

3. A népszámlálások alapelvei (6.)

2. A népszámlálások rendszeresen ismétlődő összeírások

- A magyar népszámlálások tízévente ismétlődő összeírások
- A hosszú időtáv orvoslására 1960–2022 között különböző nagyságú mintavételen alapuló évtizedközi ún. kis népszámlálásokat, mikrocenzusokat tartottak (hátránya: településszintű adatok hiánya)
- A jövőbeni csak adminisztratív nyilvántartásokon alapuló népszámlálások tetszőleges időközönként is megtarthatók (hátránya: jelentős mértékű adatvesztés)

3. A népszámlálások alapelvei (7.)

3. A népszámlálások teljes körűek (általánosak), egy meghatározott területen minden személyre és lakásra kiterjednek

A népszámlálások területi előkészítése

- Közigazgatási egységek (városok, községek) nevének, jogállásának, területeinek egyeztetése, az előző népszámlálás óta bekövetkezett változások jogszabályi ellenőrzése, a területváltozások átvezetésének ellenőrzése mind az átadó, mind az átvevő közigazgatási egység(ek)nél, a változások átvezetése a helységnévtár adatbázisában
- Településrészek egyértelmű lehatárolásának, megnevezésének, besorolásának ellenőrzése (mindkét feladat nemcsak a népszámlálás teljes körű lefedettségét és a területi egységek egyértelmű lehatárolását, hanem a helységnévtár egyik legfontosabb adatát is biztosítja)

3. A népszámlálások alapelvei (8.)

3. A népszámlálások teljes körűek (általánosak), egy meghatározott területen minden személyre és lakásra kiterjednek (folytatás)

A népszámlálások területi előkészítése (folytatás)

- 1960-tól utca, házszám és lakásjegyzék készítése, 1990-től a népesség nyilvántartás bevonásával
- Számlálókörzetek kialakítása, számlálókörzeti címjegyzék készítése
- Települési, településrészi, számlálókörzeti térképek készítése (2001-től térinformatika alkalmazásával)
- Próbaszámlálások végrehajtása (1960–2022)
- Népszámlálási kommunikáció tervezése, folyamatos alkalmazása a technológiai fejlődés függvényében

3. A népszámlálások alapelvei (9.)

3. A népszámlálások teljes körűek (általánosak), egy meghatározott területen minden személyre és lakásra kiterjednek (folytatás)

A népszámlálások területi előkészítése (folytatás)

- Helyi közigazgatási szervek területi apparátusok irányító, szervező és végrehajtó szerepe (1960-tól 2001-ig a KSH területi szerveinek tevékeny részvételével)
- Számlálóbiztosok, felülvizsgálók szervezése, alkalmazása (1900–1960 pedagógusok központilag irányított bevonásával).

3. A népszámlálások alapelvei (10.)

3. A népszámlálások teljes körűek (általánosak), egy meghatározott területen minden személyre és lakásra kiterjednek (folytatás)

Népszámlálási összeírás körének megállapítása

- **Jelenlévő népesség:** a népszámlálás eszmei időpontjában az adott területen tartózkodó népesség
- **Bejelentett állandó népesség:** az adott területen bejelentett lakóhellyel rendelkező népesség, függetlenül attól, hogy van e máshol- akár az adott területen- bejelentett ideiglenes lakóhelyük
- **Népszámlálási állandó népesség:** az összeírás helye az melyet az adott személy bejelentéstől függetlenül állandó lakóhelyének tekint

3. A népszámlálások alapelvei (11.)

3. A népszámlálások teljes körűek (általánosak), egy meghatározott területen minden személyre és lakásra kiterjednek (folytatás)

Népszámlálási összeírás körének megállapítása (folytatás)

- **Bejelentett lakónépesség:** az adott területen bejelentett állandó lakóhellyel rendelkező személy, akinek nincs bejelentett ideiglenes tartózkodási helye, valamint az összeírás helyén bejelentett ideiglenes tartózkodási hellyel rendelkező személy (a bejelentett állandó lakóhelyük területétől függetlenül)
- **Népszámlálási lakónépesség:** azon személyek csoportja, akik- bejelentéstől függetlenül- az összeírás helyén ténylegesen, életvitelszerűen tartózkodnak.

3. A népszámlálások alapelvei (12.)

3. A népszámlálások teljes körűek (általánosak), egy meghatározott területen minden személyre és lakásra kiterjednek (folytatás)

Népszámlálási összeírás körének megállapítása (folytatás)

- Az 1870–1960. évi népszámlálási adatok külön megjelölés nélkül a jelenlévő népességre,
- az 1970–1990. évi adatok a bejelentett lakónépességre,
- a 2001., 2011. és 2022. évi adatok pedig a népszámlálási lakónépességre vonatkoznak, az ettől eltérő népességcsoportosítást mindig megjelölik.

4. A népszámlálások tematikája, kérdőívei

Igények felmérése befogadása

- Kormányzati igények
- Nemzetközi ajánlások
- Hazai társadalmi, gazdasági, tudományos szereplők igényei

Népszámlálási tematikák bővülése a népszámlálások „összeszámlálás” jellegéből „komplex” jellegűvé válása

Időbeni országos, területi, nemzetközi összehasonlíthatóság biztosítása

4. A népszámlálások tematikája, kérdőívei (2.)

Népszámlálási tematika tartalma (példaszerű felsorolás)

- Demográfiai jellemzők (nem, kor, családi állapot, anyanyelv)
- Iskolázottsági jellemzők (iskolai végzettség az iskolarendszer változásainak megfelelően)
- Gazdasági jellemzők (gazdasági aktivitás, foglalkozás, foglalkozási viszony, munkáltató)
- Háztartás- család jellemzők (1960-tól közvetett módon összeállítható)
- Lakások és egyéb lakóegységek jellemzői (rendeltetés, típus, tulajdoni jelleg, helységek)

4. A népszámlálások tematikája, kérdőívei (3.)

A népszámlálási tematikákkal szemben megnövekedett igények teljesítésének korlátai és a lehetséges megoldások módjai

- Az összeírás időigénye, a lakosság terhelhetőségének határai
- A népszámlálás alkalmából egyidejűleg bővített mintán végrehajtott felvétel (1970, 1990)
- A népszámlálások között végrehajtott bővített tematikájú mikrocenzusok (1963, 1968, 1973, 1984, 1996, 2005, 2016)
- A népszámlálásokkal együtt végrehajtott adminisztratív célú és lakossági típusú statisztikai célú adatfelvételek (például 1930-ban, 1949-ben)
- A népszámlálások felvett anyagának összekapcsolása más statisztikai célú felvételekkel (2000. évi AMÖ és 2001. évi népszámlálás)

Népszámlálási kérdőívek formája

- Egyéni kérdőív (1880–1949, 1970–2022)
- Lajstromos kérdőív (1870 kivéve Pest-Budát, 1960)

4. A népszámlálások tematikája, kérdőívei (4.)

Kormányzati igény indoklása

„Eminenter politikum annak megállapítása, hogy ez az adatgyűjtés sürgősebb-e, vagy a másik; hogy foglalkozzunk-e elsősorban szociális statisztikával, a munkanélküliség statisztikájával, vagy foglalkozzunk-e mezőgazdasági vagy ipari statisztikával. Ez eminenter politikai kérdés és éppen ezért **felfogásom szerint helyes is, hogy a statisztika ügye a miniszterelnökség alá kerül.** Hiszen a miniszterelnök az, aki a kabinet politikáját irányítja, aki hivatott arra, hogy megállapítsa hogy tulajdonképpen a közéleti szükségletek közül melyik az, amely elsősorban kielégítést kíván s amelynek kielégítése érdekében a statisztikai felvétel szükséges. **Ellenben nem lehet politikum a felelet, amelyet a statisztika ad a kérdésre.** Ennek feltétlenül objektív alapon kell megadati és gondoskodásnak kell történnie, mint ahogy gondoskodás történt a múltban is, hogy itt politikai szempontok ne homályosítsák el azt az objektivitást, amelyre minden statisztikának igénye és szüksége van.”

Gróf Bethlen István miniszterelnök, 1929

5. A népszámlálások végrehajtása, irányítása

A népszámlálások végrehajtása

- Számlálóbiztosi összeírás az önkitöltést preferálva (1870–1949, 2011,2022), (a gyakorlatban azonban az összeírások döntő többségét, interjú formájában az egyre nagyobb létszámban alkalmazott számlálóbiztosok végezték)
- Számlálóbiztosi összeírás az önkitöltést kivételnek tekintve (1960–2001)
- Internetes önkitöltés lehetősége (2011–2022) – 2022-ben az önkitöltés után a számlálóbiztosok már elektronikus formájú kérdőívet kérdezték le (tablet)

5. A népszámlálások végrehajtása, irányítása (2.)

A népszámlálások irányítása

- Felülvizsgálók részéről a számlálóbiztosok közvetlen irányítása, ellenőrzése (1870–2022)
- Közigazgatás helyi apparátusa, különösen a jegyző részéről a számlálóbiztosok közvetett irányítása, ellenőrzése, főleg 1960-tól a helyi apparátusok tagjainak közvetlen – elsősorban felülvizsgálóként – történő részvétele az összeírásban
- KSH szakmai irányítása, 1960-tól a KSH területi szerveinek tevékeny részvételével

6. A népszámlálási adatok feldolgozása

A feldolgozása módja

- Kizárólagos kézi feldolgozás (1870–1920, 1941)
- Részben gépi feldolgozás (1930,1949), (Hollerith lyukkártyás tabulációs rendszer)
- Teljes gépi feldolgozás (1960–1990), (IBM lyukkártyagéppel, elektronikus számítógéppel)
- Teljes gépi feldolgozás (2001, 2011 – szkennelés után OCR-es karakterfelismerő rendszerrel, 2022 – szoftveresen)

6. A népszámlálási adatok feldolgozása (2.)

A feldolgozás szakaszai (példaszerű felsorolás)

Teljesség ellenőrzés

- Helyszíni ellenőrzés (felülvizsgálók)
- Központi ellenőrzés (KSH)

Kizárólagos kézi feldolgozás esetén az egyéni, illetve lajtsromos kérdőívek különböző szempontú csoportosítása

6. A népszámlálási adatok feldolgozása (3.)

Gépi feldolgozás előkészítése (1930, 1949–2022)

- Kérdőív kialakítása (előnyomtatott számozott válaszlehetőségek, kódnégyzetek, kódlétrák, optikai leolvasásra alkalmas számpozíciók és jelek /markerek/)
- Kódolás, kódrevízió, adatrögzítés

Gépi feldolgozás (1930, 1949–2022)

- Hibaellenőrzés, adatjavítás, automatikus hibajavítás, pótlás,
- Adatállományok kialakítása, feldolgozási és közlési táblák készítése

7. A népszámlálási adatok közlése

Hagyományos adatközlések

- Előzetes adatok (1949–2011 – számlálókörzeti gyűjtőív alapján, 2022 – közvetlenül a kérdőívek alapján)
- Előzetes adatok (1960–2022 – előzetes mintavétel alapján)
- Településszintű adatok (1880–2022)
- Számlálókörzeti és településrész-szintű adatok (1970, 1980)
- Témakötetek (1870–2022)
- Megyei kötetek (1960–2001)
- Módszertani kötet (1960–2011)
- Összefoglaló kötet (1900–1960, 1980–2001)

7. A népszámlálási adatok közzlése (2.)

Hagyományos adatközlések (folytatás)

- Helységnévtár (1870–2011)
- Műhelytanulmányok (2011)
- Utólagos közlések (például az 1941. évi népszámlálás kiadványai, az 1910–1949. évi módszertani kötetek, az 1990. évi népszámlálás 20%-os mintájának egyes adatai)
- Szakmai folyóiratokban megjelenő tanulmányok, elemzések

7. A népszámlálási adatok közlése (3.)

Elektronikus adathordozón, online módon történő adatközlések (példaszerű felsorolás)

- CD-ROM adathordozón (1990, 2001)
- Hagyományos kiadványok online térben történő megjelenítése (2001-2022)
- Népszámlálás hagyományos köteteinek digitalizálása (1870–1990)
- Interaktív tematikus térképek alkalmazása (2001-2022)
- Online térben tájékoztatási, kutatási célú adatbázisok 2001-től (1970–2022 népszámlálások adataira vonatkozóan)
- KSH kutató szobájának működése (2009-től)
- Egyedi adatkérések online térben történő teljesítése (2001-től)

7. A népszámlálási adatok közzlése (4.)

Módszertani kötetekben megjelenő áttekintő táblázat a népszámlálások kérdésanyagáról (1870–2011)

- Kérdezték de nem dolgozták fel
- Kérdezték és feldolgozták
- Kérdezték, feldolgozták és közölték
- Más kérdések alapján feldolgozták és közölték

Népszámlálási adatok időbeni megjelenése

- Előzetes adatok általában egy éven belül
- Végleges adatok folyamatosan, általában három éven belül

8. A népszámlálások történetével foglalkozó főbb kiadványok, cikkek, tanulmányok

Kiadványok

- Klinger A. – Kepecs J. (szerk.) (1990, 1991, 1995) A magyar népszámlálások előkészítése és publikációi 1869–1990. I., II., III., kötet KSH, Budapest.
- Thirring L. (1983, 1988, 1989) Az 1869–1980. évi népszámlálások története és jellemzői I, II, III rész KSH, Budapest (A III. részt az 1949. évi népszámlálás történetét Thirring Lajos hagyatéka alapján összeállította Dallos Ödönné, az 1960–1980. évi népszámlálások történetét nem tartalmazza a kiadvány.)

8. A népszámlálások történetével foglalkozó főbb kiadványok, cikkek, tanulmányok (2.)

Cikkek, tanulmányok

- Czibulka Z. (2000): A feldolgozási technológia változásának hatása a népszámlálási összeírásokra. Statisztikai Szemle, 78. évf. 10–11. sz. (813–826. old.)
- Lakatos M. (1989): Változások a népszámlálások gyakorlatában és az eredmények felhasználásában. Statisztikai Szemle, 67. évf. 8–9. sz. (770–778. old.)
- Őri P. – Pálházy L. (1989): A népszámlálások története és főbb jellemzői Magyarországon. Statisztikai Szemle, 67. évf. 8–9. sz. (801–813. old.)
- Rózsa G. – Kovács M. (2017, 2018): A hivatalos magyar népszámlálások és más nagy összeírások, 1870–2016. Statisztikai Szemle, I. rész 85. évf. 11–12. sz. (1159–1180. old); II. rész 96. évf. 1. sz. (65–90. old.)

Köszönöm a figyelmet

drlakatosmiklos@gmail.com

